

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ОГОРОДНИК Євген Іванович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.26 (477)

Проанализированы задачи по реализации Концепции государственной политики в сфере реформирования Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. Приведены аргументы о целесообразности создания службы пробации на базе уголовно-исполнительной инспекции. Предложены новые решения и подходы по совершенствованию механизма реализации уголовно-исполнительной политики.

Ключові слова: кримінально-виконавча політика, служба пробачії, засуджені, покарання, кримінально-виконавча інспекція.

Реформування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України здійснюється у нашій державі фактично впродовж усього її існування. Сьогодні у цьому процесі домінують тенденції, пов'язані із забезпеченням реалізації конституційного принципу верховенства права в процесі розбудови суверенної демократичної держави та європейських стандартів щодо умов тримання засуджених в установах виконання покарань.

Значна частина нормативно-правових актів національного законодавства України відповідає європейським стандартам і конституційним гарантіям прав і свобод людини та громадянина. Для осіб, що відбувають покарання, визначено спеціальні юридичні гарантії прав і свобод, представлені нормативно- та організаційно-правовими механізмами КК України, КВК України, законів України, указів Президента України, по-

станов Кабінету Міністрів України та ДПтС України [1, с. 49].

Проблемні питання діяльності органів та установ виконання покарань були предметом наукових досліджень Є.Ю. Бараша, А.О. Галай, С.К. Гречанюка, О.М. Джужи, В.А. Львовичкіна, В.П. Петкова, О.Б. Пташинського, Г.О. Радова, О.В. Романенко, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, С.Я. Фаренюка та інших науковців.

Проте, у вітчизняній юридичній науці питання щодо удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України висвітлені недостатньо, в існуючих наукових працях вони досліджувались фрагментарно або в рамках ширшої правової проблематики, без комплексного підходу, що свідчить про своєчасність та актуальність дослідження обраної теми.

Метою статті є проаналізувати завдання з реалізації Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та запропонувати нові рішення та підходи щодо удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики.

Існує низка напрямів і завдань з реалізації Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631, та Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міні-

стрів України від 29 квітня 2013 р. № 345.

Перше завдання стосується поліпшення умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту. Воно пов'язується насамперед із практичною реалізацією вимог нової редакції статті 115 КВК України, згідно з якою норма житлової площі на одного засудженого збільшується з 3 кв. метрів до 4-х кв. метрів та встановлюється, що засуджені проживають, як правило, у гуртожитках з блочним (камерним) розміщенням.

Це є складним завданням з огляду на те, що практично всі виправні колонії на території України будувалися у післявоєнні роки та передбачали групове проживання засуджених. При цьому нерідко під гуртожитки пристосовувалися приміщення іншого функціонального призначення, тому ставити завданням перебудову всіх установ за єдиним проектом нереально, насамперед виходячи з фінансово-економічних можливостей держави.

Разом із тим необхідно визначити єдиний підхід або модель організаційної побудови пенітенціарного закладу, до якого слід максимально наблизити існуючі установи виконання покарань. Для цього рішенням колегії ДПтС України від 14 лютого 2013 року схвалено перелік відповідних базових установ різного виду для відпрацювання єдиних стандартів щодо їх облаштування.

Найбільш насиченими сучасними технологічними підходами мають стати заходи з модернізації системи інженерно-технічних засобів охорони і нагляду з метою створення багаторівневої системи централізованої охорони і відеомоніторингу, створення автоматизованих інформаційних та телекомунікаційних систем Державної пенітенціарної служби України.

Друге завдання – удосконалення системи охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту, підвищення якості медичної допомоги. Його реалізація полягає у забезпеченні установ виконання покарань та слідчих ізоляторів сучасним медичним обладнанням, спеціальними санітарними автомобілями для транспортування хворих на туберкульоз або інші захворювання.

Третє завдання – підвищення рівня організації соціально-виховної та психологічної

роботи із засудженими. Для його досягнення має бути передбачено розроблення і впровадження науково обґрунтованих методик та програм психолого-педагогічного вивчення особистості засудженого і засобів корекції його поведінки, а також спеціалізованих методик та рекомендацій щодо форм і методів впливу на засуджених за допомогою програм диференційованого виховного впливу.

Важливе значення має вдосконалення системи стимулювання засуджених до законслухняної поведінки та ресоціалізації шляхом запровадження поетапної зміни умов їх тримання, розроблення та впровадження системи критеріїв оцінки ступенів виправлення засуджених, налагодження дієвої взаємодії органів та установ виконання покарань із суб'єктами соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

Четверте завдання – модернізація підприємств установ виконання покарань, а також удосконалення системи професійної підготовки засуджених.

Викликає занепокоєність критичний стан сфери виробничої діяльності підприємств установ виконання покарань, відсутність ефективної системи мотивації трудової діяльності засуджених, що не сприяє закріпленню у них трудових навичок як невід'ємної складової процесу ресоціалізації, а також відшкодуванню збитків, заподіяних злочинами (загальна сума за виконавчими листами – понад 500 млн. грн.). Крім того, відсутність пільгових умов діяльності підприємств та механізму їх оподаткування призвело до зростання загальної заборгованості (майже до 180 млн. грн.), що не дозволяє спрямувати доходи від працевикористання засуджених на покращення умов їх тримання.

Важливе значення для вирішення цих проблем має вдосконалення принципів діяльності підприємств установ виконання покарань, створення умов для залучення інвестицій у підприємства установ виконання покарань та забезпечення їх стабільного розвитку, вирішення питань заборгованості зі сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Для цього, зокрема, передбачено розроблення Проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» щодо надання пільг для потенційних інвесторів, що збільшить залучення інвестицій у виробничу сферу підприємств установ виконання покарань, а також проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про здійснення державних закупівель” щодо надання преференцій для підприємств, працівниками яких є особи, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі».

Участь засуджених у суспільно корисній праці як складова процесу їх ресоціалізації передбачає запровадження дієвого механізму їх заохочення до трудової діяльності та оптимізації системи оплати праці. Це, насамперед, вирішення на законодавчому рівні питань про надання працюючим засудженим так званих «трудова відпусток», призначення пенсій у період відбування покарання тощо.

П'яте завдання – підвищення ефективності діяльності персоналу органів та установ виконання покарань. Його важливість бачиться, зокрема, у тому, що успіх будь-яких реформ залежить від рівня їх сприйняття людьми, на яких покладається їх реалізація.

Успішна реалізація зазначеного напрямку потребує зміни професійної психології та подолання стереотипів у взаємовідносинах персоналу установ виконання покарань та засуджених. Це є неможливим без докорінної зміни системи підготовки і навчання пенітенціарного персоналу, а також підвищення рівня його мотивації з огляду на характер та обсяг роботи з урахуванням рекомендацій Європейських пенітенціарних правил.

Шосте завдання – підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Саме цей напрям відображає соціальну переорієнтацію кримінально-виконавчої політики держави з наданням переваги покаранням, не пов'язаним з позбавленням волі.

Невід'ємною складовою цих заходів є розроблення і впровадження системи реабілітаційних та корекційних програм для

осіб, до яких застосовано покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також волонтерських програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

Необхідно вжити заходів щодо створення правових та матеріально-технічних умов для реформування кримінально-виконавчої інспекції у службу пробації, зокрема розроблення проекту Закону України «Про пробацію».

Питання щодо запровадження в Україні служби пробації обговорюється владою, громадськістю, науковцями й практичними працівниками вже більше 10 років. Офіційно пробація заявила про себе в Україні у травні 2002 року, коли делегація Державного департаменту України з питань виконання покарань повернулася з відрядження у Королівство Швеція (23–29 квітня 2002 року) і за його результатами подала до Кабінету Міністрів України пропозиції про створення в Україні служби пробації. У відповідь КМУ 28 травня 2002 року було надано офіційне доручення ДДУПВП за № 3974/84 щодо узгодження пропозиції по створенню служби пробації в Україні. Після оновлення пропозицій КМУ доручив Міністерству юстиції, МВС, Мінпраці та соцполітики й Генеральній прокуратурі України опрацювати це питання та надати власні пропозиції у сфері пробації ДДУПВП. Надійшли відповідні пропозиції і з Верховного суду України. Не залишилися осторонь і громадські об'єднання та деякі міжнародні організації.

З урахуванням узагальнених та опрацьованих пропозицій, а також за результатами вивчення міжнародного досвіду у цій сфері було підготовлено відповідні проекти законів. Проекти Законів України «Про пробацію» (реєстр. № 3412) [2] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінального законодавства та організаційно-правових передумов впровадження пробації)» (реєстр. № 3413) [3], однак п'ять років до цих проектів законів України ніхто не звертався. При цьому питання впровадження пробації в Україні спочатку було закріплено у двох держав-

них концепціях: Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 [4], та Концепції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 25 квітня 2008 року № 401/2008 [5].

Незважаючи на це, питання ухвалення відповідних законів вирішено не було. Водночас з'явилися і нові погляди на законодавче врегулювання цього питання, оскільки з часу створення зареєстрованих законопроектних пропозицій Комітетом Міністрів Ради Європи у січні 2010 року були ухвалені рекомендації СМУКес (2010) про Правила Ради Європи про пробачію [6], які конкретизували деякі положення про функціонування сучасних європейських систем пробачію, а також Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 року № 1085У2010, яким, зокрема, створено Державну пенітенціарну службу України [7].

Таким чином, створено передумови усунення головного гальмівного фактору ухвалення законодавства про пробачію, яким була економічна недоцільність створення у державі нової окремої служби, що певною мірою дублювала б функції виконання покарань. Вирішити це питання стало можливо через створення органів пробачію на базі кримінально-виконавчої інспекції, яка на сьогодні у межах чинного законодавства вже здійснює деякі функції пробачію стосовно виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, й має певну матеріальну базу та штат працівників.

Сьогодні штат працівників кримінально-виконавчої інспекції нараховує 3145 посад. Персонал кримінально-виконавчої інспекції має досвід виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Ці функції у перспективі будуть виконувати і органи пробачію.

Повертаючись до законопроектів № 3412 і № 3413, необхідно зазначити, що вони обидва 12 грудня 2012 року були відкликани. Водночас на рівні ДПтС України

послідовно обстоюється позиція про доцільність створення служби пробачію на базі кримінально-виконавчої інспекції зі зміщенням акценту в її роботі з виконання і контролю на виправлення, соціальну допомогу, адаптацію та ресоціалізацію засуджених.

Правові та організаційні перетворення у діяльності кримінально-виконавчої інспекції мають відбуватися за зразком служб пробачію, які існують у багатьох європейських країнах. Такий процес обумовлюється гуманізацією кримінальної політики держави, поширенням практики застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. На обліку кримінально-виконавчої інспекції перебуває більше половини всіх засуджених за злочини. Роль цієї служби у подальшому зростатиме та потребуватиме впровадження у її діяльність сучасних, визнаних та науково обґрунтованих форм і методів роботи. Актуальним є вивчення кримінальної політики зарубіжних країн, де пріоритет віддається альтернативним санкціям, що дозволяє зменшити чисельність тюремного населення й уникнути негативного впливу позбавлення волі на особистість засудженого.

Інші питання вдосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України також мають вирішуватись у поєднанні з вирішенням питань реформування кримінально-виконавчої системи. Для цього необхідно здійснити низку наступних заходів у напрямі гуманізації законодавства й удосконалення правозастосовчої діяльності: 1) забезпечити якісно новий рівень підготовки персоналу органів та установ виконання покарань, спрямований на утвердження в їх свідомості принципів гуманізму та формування відповідних внутрішніх переконань, необхідних для професійної діяльності; 2) широко залучати громадськість до виправлення і ресоціалізації засуджених, а не залишати це положення суто декларативним.

Неухильне дотримання прав людини під час виконання кримінальних покарань є одним із найважливіших завдань кримінально-виконавчої системи, яке Україна поступово втілює в життя з метою інтеграції до європейської спільноти. По-перше, засуджені особи є частиною українського суспільства, а Конституція України визнає найви-

щою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Згідно з Основним Законом права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. По-друге, кримінально-виконавча система повинна забезпечити виконання свого основного завдання – виправлення правопорушника та забезпечення його наступної ресоціалізації. Дотримання прав людини у діяльності кримінально-виконавчої системи є суттєвим фактором, що полегшує вирішення поставлених перед нею завдань.

Із метою подолання існуючих недоліків у сфері реалізації кримінально-виконавчої політики доцільним є здійснення наступних заходів.

1. Щодо забезпечення неухильного дотримання прав ув'язнених: а) здійснити аналіз проблем порушення прав людини під час виконання покарань та розробити заходи щодо покращення стану справ у цій сфері; б) запровадити диференційований підхід до різних категорій засуджених (максимальна ізоляція тих, які віддають перевагу протиправній лінії поведінки, від основної маси засуджених) під час їх тримання в місцях позбавлення волі; в) забезпечити здійснення заходів щодо підготовки засуджених до звільнення, сприяти у вирішенні питань їх трудового і побутового влаштування та соціальної адаптації після звільнення.

2. Щодо поліпшення організації порядку тримання та матеріально-побутового забезпечення засуджених необхідно: а) забезпечити приведення у відповідність до міжнародних стандартів роздільне тримання засуджених за злочини проти особи та за інші злочини, забезпечити можливість зміни умов тримання засуджених залежно від їх поведінки; б) створити умови для можливості надання засудженим, окрім передбачених законодавством, платних побутових, оздоровчих та інших послуг; в) переглянути мінімальні норми витрат на утримання засуджених із метою приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів; г) створити систему стабільного матеріально-побутового забезпечення засуджених; д) перегля-

нути норми проектування та будівництва будівель і споруд установ виконання покарань; е) обстежити із залученням фахівців проектно-дослідних інститутів технічний стан режимних корпусів слідчих ізоляторів; ж) здійснити технічне переоснащення, реконструкцію та будівництво будівель і споруд, житлових зон установ виконання покарань з урахуванням блочного розміщення засуджених відповідно до міжнародних стандартів; з) створити достатню кількість місць в установах виконання покарань для тримання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі; 3) забезпечити відповідність одягу засуджених гігієнічним, естетичним, функціональним та іншим вимогам, розширити асортимент дозволених предметів індивідуального та колективного користування, оптимізувати перелік товарів, заборонених до реалізації через торговельну мережу засудженим та ув'язненим.

3. Щодо покращення медико-санітарного забезпечення необхідно: а) ухвалити нормативно-правові акти, спрямовані на вдосконалення надання медичної допомоги засудженим та ув'язненим, порядку застосування примусових заходів медичного характеру; б) створити системи діагностики та запобігання поширенню захворювання на туберкульоз серед засуджених та ув'язнених; в) створити у кожному слідчому ізоляторі спеціальні протитуберкульозні заклади; г) удосконалити відомчу систему медико-санітарного забезпечення засуджених та ув'язнених, забезпечити поетапне наближення рівня медичної допомоги до норм і стандартів, запроваджених у пенітенціарних системах європейських держав; д) підвищити рівень взаємодії медико-санітарних служб, лікувально-профілактичних закладів і медичних частин органів та установ виконання покарань із територіальними органами охорони здоров'я й забезпечення на цій основі належного рівня діагностики захворювань і надання медичної допомоги засудженим та ув'язненим; е) забезпечити оновлення матеріально-технічної бази лікувально-профілактичних закладів кримінально-виконавчої системи; ж) удосконалити систему санітарно-епідеміологічного нагляду в органах та установах виконання

покарань; з) створити багатопрофільний лікувально-профілактичний заклад для надання спеціалізованої медичної допомоги засудженим жінкам.

4. Для вдосконалення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими необхідно: а) спрямовувати соціально-виховну роботу на формування та закріплення у засуджених прагнення до зайняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, додержання вимог законів та інших прийнятних у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів; б) удосконалити порядок зміни умов відбування покарання засуджених у межах однієї установи залежно від їх поведінки; в) забезпечити оптимальне співвідношення чисельності засуджених та персоналу в установах виконання покарань; г) створити систему стимулювання роботи персоналу соціально-психологічної служби залежно від стажу роботи в цій службі, освіти, категорії засуджених та ефективності виконання функціональних обов'язків, сприяти розвитку інституту соціальних працівників; д) забезпечити подальший розвиток та вдосконалення загальноосвітнього і професійного навчання засуджених з урахуванням інтересів не тільки власного виробництва, а і ринку праці, можливого працевлаштування й продовження навчання після звільнення від відбування покарання, сприяти розвитку освітніх програм для засуджених із використанням дистанційної форми навчання; е) підтримувати і зміцнювати соціальні зв'язки засуджених з їхніми родичами, громадськими, релігійними та іншими організаціями; ж) удосконалити форми і методи психолого-педагогічного впливу на засуджених, забезпечити використання у процесі їх ресоціалізації можливостей регіональних соціальних інститутів; з) розвивати позитивні здібності та формувати соціально-корисні навички у засуджених за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності; и) забезпечити у соціально-виховній роботі пріоритет методів переконання і стимулювання правомірної поведінки засуджених, використовувати всі форми соціально-ви-

ховної роботи, що сприяють становленню засуджених на життєву позицію, яка відповідає соціально-правовим нормам; к) забезпечити подальший розвиток психологічної роботи, підготовку фахівців-психологів, розроблення та впровадження науково обґрунтованих методик і програм психолого-педагогічного вивчення особистості засудженого та засобів корекції його поведінки.

Забезпечення виконання концептуальних завдань з удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики потребує злагодженої та напруженої роботи керівників усіх ланок. При цьому для реалізації цих завдань потрібні якісно нові рішення та підходи. Зокрема, для цільового наукового супроводження й забезпечення реалізації кримінально-виконавчої політики необхідним є утворення при Державній пенітенціарній службі Пенітенціарної ради як колегіального консультативно-дорадчого й експертного органу. До її складу мають увійти заступники Голови Служби та начальники структурних підрозділів апарату, керівники територіальних органів і відомчих навчальних закладів, найбільш досвідчені й перспективні начальники виправних колоній і слідчих ізоляторів, лікарняних закладів і підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, представники Наукової і Громадської рад, ветеранської і профспілкової організацій.

Крім того, удосконалення функціонування кримінально-виконавчої служби має базуватися і на врахуванні позитивних результатів міжнародної співпраці, засадах міжнародного права та європейської етики, відкритості для взаємодії з міжнародними громадськими організаціями й інституціями. Зокрема, співпраця з Радою Європи повинна сприяти налагодженню тісного співробітництва України з країнами-членами Ради Європи у галузі пенітенціарної справи, обміну досвідом із пенітенціарними відомствами зарубіжних країн. Попередження неналежного поведіння з особами, взятими під варту, та тими, які відбувають покарання в установах виконання покарань, та вдосконалення процедури розслідування скарг на таке поведіння мають здійснюватись з урахуванням міжнародних правових інструментів з цього питання. Комплексній

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано завдання з реалізації Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Наведено аргументи щодо доцільності створення служби пробації на базі кримінально-виконавчої інспекції. Запропоновано нові рішення та підходи щодо удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики.

розбудові організаційно-правових інститутів імплементації ювенальної юстиції в Україні сприятиме вивчення світового досвіду роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом, зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед цієї категорії засуджених. Нарешті, вдосконалення правового й соціального захисту персоналу кримінально-виконавчої служби має відповідати нормам і стандартам, визначеним Мінімальними стандартними правилами поведінки з в'язнями (ООН, 1955 р.) та Європейськими пенітенціарними правилами (2006 р.).

Висновки

В Україні створено передумови усунення головного гальмівного фактору ухвалення законодавства про пробацію, яким була економічна недоцільність створення у державі нової окремої служби, що певною мірою дублювала б функції виконання покарань. Вирішити це питання стало можливо через створення органів пробації на базі кримінально-виконавчої інспекції, яка на сьогодні у межах чинного законодавства вже здійснює деякі функції пробації стосовно виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, й має певну матеріальну базу та штат працівників.

Важливим аспектом удосконалення механізму функціонування національної кримінально-виконавчої політики є залучення інструментів зовнішньої допомоги Європейської Комісії (таких як Твінінг, Таекс) та інших інструментів зовнішньої допомоги Європейської Комісії, що може створити підґрунтя для наближення організаційно-правових засад діяльності кримінально-виконавчої служби до стандартів країн Європейського Союзу.

SUMMARY

The analysis tasks on realization of the Concept of state policy on reforming the State Penitentiary Service of Ukraine. An argument about the expediency of probation on the basis of criminal executive inspection. The new solutions and approaches to improve the mechanism for implementation of penal policy.

Список використаних джерел.

1. Коваль І. Експертиза нормативно-правових актів та їх проектів на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини / І. Коваль // Право України. – 2009. – № 1. – С. 47-50.

2. Про пробацію : Проект Закону України : № 3412 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33787&pf35401=130579.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінального законодавства та організаційно-правових передумов впровадження пробації) : Проект Закону України : № 3413 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=33787.

4. Про Концепцію реформування кримінальної юстиції України : Указ Президента України : від 8 квітня 2008 р., № 311/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 12. – Ст. 486.

5. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України : від 25 квітня 2008 р., № 401/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 18. – Ст. 589.

6. Європейські правила по пробації : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 20 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/probationofficerru/home/novosti/opyt-drugih-stran>.

7. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України : від 9 грудня 2010 р., № 1085/2010 // Офіційний вісник України – 2010. – № 94. – Ст. 3334.